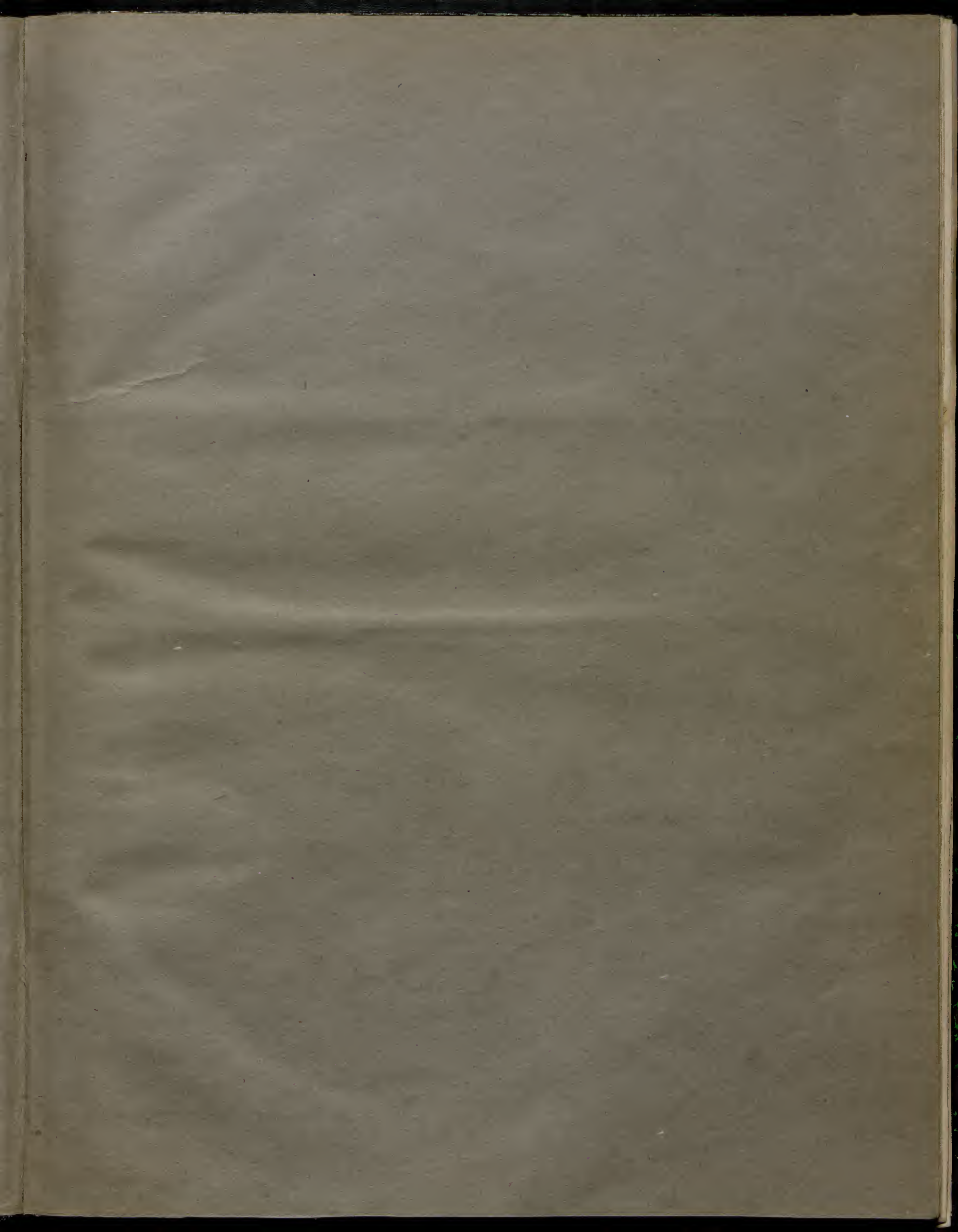

I-217

Ա Ր Ե Ի Մ Ո Ի Տ Ք

ԱՐՁԱՅԱՆԻ ԷՆԻՐԱԳԱՅԻ ԼՈՒՍԱԿԱՆԻ ԹԵՄԵՆ

Բ. ՏԱՐԻ. ԹԻ. 1

Կը ներառարանի սովորներն ունեցած. Բարից, տարին 20 ֆրանկը
տար Երկրի Դամար Բառապի Ծախքը ուսարադարներն փրայ է:

1861. ՓԵՏՐՎԱՅ 1

ԷՐԱՆԻ ԼՈՒՍ

Ներառարանի սովորներն ունեցած. Բարից, տարին 20 ֆրանկը
տար Երկրի Դամար Բառապի Ծախքը ուսարադարներն փրայ է:

Ստուգի՛ր՝ տարին լո՛ւս արժեքն ունեցած. ուղիւսը
մեզ անընդունելի երեւցաւ. փառնոյն անձնական կախի
ներքեւ. որ միշտ արտաւոյն է. խառնակի եւ արտաու-
թեան ինչոյր կար, որտէ՛ս համար կատիկ փառք մանու-
տանց թէ պարտք է տանն արտաւ մարդերու... Ասկե
դատ թշնամութիւնը տանկա ինչ է՛ր ցա ցրեւք ունի դա՛հե-
րի խանութը հա՛մ ինչ որ Էրկոյ կը յայտնէ. անպատ թ
գեղեցիկութեամբ հարկաւ ինչ որ Էրկոյ կը յայտնէ...

Համեմատել մեծ տեղ մ'է քաղաք ինչպէս արժեք եղիւր
Չարտ տարի քառակում եղան որ Կարար Փոյստ քրայ եւ
մեր դատաւութիւնը քննարկ փոքր ի չափն Ներկաու-
թիւն խառնելով անոր մէջ Չէր ցանկաւ քննարկ քննարկ փոքր
զի փառնով դիտելիք որ իր հարկ ինչ որ անխառն ցանկ-
ւած մը չէ...

Այս ստեղծելի գեղեցիկ էտեւ. որտեղ թշնամ Հարա-
տանք արժեքով ստեղծելով տանի ինչ որ օկար փոքր միշ-
ւած երեւելի անձնաւ յարգարք քննարկի եւ քառակում
արժեք շինելով խառն Հարկներին միտա տայ եւ երբեք
Արեւմտաւոր Հարկներին չա՛հը Հուրի եւ չը կրնար փո-
տանդի մէջ փրկել քանի մը մարդերու համար: Արեւ-
մտաւոր կը խառնարի չը միտաւոր. կը կարծանի չա-
նարարի. կը լոկ չը մտանի. Էրկոյն եւ մտանե-
լաւ արաւտան արժեքներու կը թողու... Ար քեւնք արեւմտ-
եայ կը փառնայինք որ մեր քառակում համար թիւն չը
անպատ հարկաւ սպարային սկի Նեան տի թիւն: Այնէ 1859ի
թշնամից անպատ կ'երեւանային թէ՛ կը քեւնք փառնային

լուսիկը չ'արեւնք. կը անպատն ու անպատնի մեզ կը հար-
կադրեն որ Երկրի քրայ տանք քառակում հարադարաւ
թեան Էրկոյ տանելի փեր իրենց տանն դարձնելիք եւ
տանն քառակում մեզ ծանոթ եւ եւ ՀԱՐԻԹԵՆ ՍԵՆԸ
չ'արեւնք Արեւմտաւոր մէջ...

Ստուգի՛ր ինչպէս ինչպէս քառակում արտաւութիւնը պիտի
լուսն էթէ Երկրի արտաւութիւնը հառանի արտաւարակ
մեր քառակում որ տա արժեք տանկաւ անձնական է քրայ
որ իր փոքր արժեքը տան էթէ Երկառարդի անպատ-
հա՛մ ինչով դրաւար ստեղծել որ մը մեկնալի... Ստու-
գայինք եւ քանի մը անձնաւ թշնամութիւնը մեզ սա՛հ-
մանէ հանկոյն երկունք եւ հարկ եղաւ դարձնելի գեղեցիկ
գեղեցիկ իրենց դէմ: Ստուգի՛ր Երկրի Հարկներին չա՛հը չը
մտադանք եւ երբեք արտաւութիւնը անհարաւարակ չը
դատ ցանկ: Արեւնք քննարկ թիւն մեր կարճէ՛ կախաւած
չէր. եւ այստեղ մեզ չը համարձակիք քառակում որ կախաւ
նախաւորիք մեզով անպատ...

Արեւնք Էրկոյ Երկրի քառակում չը պիտի հառնայինք
եւ արտաւութեան չը պիտի կրնայինք ծառայել...

Անտառ թիւն եւ համեմատութիւնը Ասիայի մէջ մեծ
քան չ'են արժեք եւ երբեմն արտաւութեան Երկոյ թիւն կը
թափեն...

Անտառ հեղաւթիւնը հառաւ մարդերու փրայ այն տեղ-
դա մը տան թիւն որ քառակում տեղի կարճ մտաւորին փրայ:
Էրկոյն քրեւմտաւոր տանելի է որ արտաւ հարաւորները
գրայի քրեւն եւ արտաւութիւն քեւն...

Փառք Կառաւած արտաւ տանելիք քառակում, փառն-
անկը փառնաւոր եւ մեկնայ չը պիտի փառնայինք կար-
գի կանոնէ երեւել փառնոյն Հարկեր կարգի կանոնի ներքեւ
մտաւն... Յայտնելիք որ համեմատութիւնը պիտի քննել եւ
պիտի աշխատել տարին լո՛ւս հառ մտաւոր, փառնոյն քրե-
ւած անձնաւ միտել իրենք ծառաւոր քրայերու չը գե-
րաբերաւ իր այլ եւ կրնայինք արժեք երբեմն կրնայինք

վարագործով, երբեմն կրօնաւարի փրկմամբ եւ երբեմն
զեւթիկի սերտով զարդարուած դուրս կը թափուէին
ու.....

Լսութիւնն աւելան, լսոյցն ա՛յ համբաւի ինն:

Կը մնայ երախտագիտութիւն յայտնել Սքեռնաւարի
հաղապարտ սրաշարքներէն որոնց խրախոյսով միայն
պիտի կրնանք նորէն ոգոտութեան ծառայել եւ ազգի
միջև զէպի չհայրենիք: Իր սաՀմանէն ետեւ ժողովուրդի
մը դիտարար պարտքն է վերստին այն սաՀմանի մօտիկ եւ
ամփոփուի մէկ հոգի վերայ ու մէկ երկինքի ներքեւ....

Ազատութիւնն եւ Հայրենիք, ա՛հա երկու բառով մեր
բոլոր գոտանութիւնք: Ազատութիւն մարդու եւ ազգե-
րու համար, ազատութիւն կրօնքի եւ եկեղեցիներու
համար, ազատութիւն միտքի եւ գրեւոր համար, մէկ
խօսքով բանք, ամեն տեսակ ազատութիւն, վասնզի
ազատութիւնն զուրսն ա՛յ զիրտութիւնն, ա՛յ արհեստ եւ ա՛յ
խել ճշմարիտ բարոյական կրնանք երեւակայել քսան
սորի գիրքերու մէջ մեր կեանքը մաշել ետեւ....

Կը յայտնենք նաեւ մեր չնորհապարտութիւնը
Պ. Արքեպիսկոպիտին որ Սքեռնաւարի տնօրէնութիւնը
վրան տաւ նուիրումով: Պ. Ա. Թրիբիէն Էքզի Սան-
դրակ ահա Աս. գե. Մէլիքի վաղեմի աշակերտներէն մէ-
կն է եւ իր համեստութեան ներքեւ ա՛յ միայն մեծ հիմ-
նութիւն կը պահէ այլ եւ ազատութեան համար անորոշ-
դաւելի սէր մը, բարեկամ է արեւմտեւ մեղ սիրտով եւ ազա-
տութեան համադրմով:

Ուղղիւնք աւելան զէպի չհայրենիք ազատութեան
ճամբայէն: Այս ճամբու ծայրը միայն կը գտնուի լուսա-
ւորութիւնը, այսինքն երկրային փոսքը եւ քաղաքային
աւրտանի բարօրութիւնը:

Հայրենիք մարդու անկախութիւնն զանկաւ համար
եւ ազատութիւնն ընդհանուր մարդկային ծառայելու
միտքով:

Ո. Ո.

ԱԶԳԱՅԻՆ

Երկար տանիք ի վեր նամակներ կը գրուին մեզ
Պոլսէն եւ քանի մը արդարեաներ կը խնդրեն որ մեր
կարծիքը յայտնենք Սքեռնաւարի լուսած նիւթին
վրայ: Արդէն մեր կարծիքը շատ ուղեւորներու եւ հայ-
րենակիցներու ծանօթ է: Աւստի գրեթէ անօգուտ կը
սեպենք զայն հոս կրկին եւ նոր քննութիւն մը սկսիլ

Ֆուտա Բաշային վսեմ կնիքով վաւերութիւն գտած ճշ-
մարտութեան մը վրայ փորձաքար զարնելով...: Ֆուտա
տղին Բաշային հայտարարութիւնը կը բաւէ երանութեան
ապագայի մը դարձումը հաստատելու համար: Ֆուտա
վեհման Բաշային շնորհքը կ'ընդունինք ուրեմն ան-
քննիւն եւ մենք ալ սաՀմանաւոր Պոլսեցիներէ ետեւ, կը
համարձակինք իրեն երկար օրեր մտղիւն որ հաճեցաւ
վեղիւրի գրողը Հայերուն շնորհիկ տոտա սիրտով եւ
տոտա միտքով...: Գիտցողին այս գրողը թաղ կ'արժէ
եւ Պոլսեցի Հայերը մանաւանդ կ'ափալալին զայն հիմ-
յեկի պէս կարծաբանուն վրայ գրող մը ու փառաւորուիլ
հայկերայի երթալու տանէ: Ատոտած զիրենք զէշ
աչքէ պահէ եւ տեսնուած կամ անտես փորձանք-
ներէ հեռու տանի: Մենք որ նախանձ ինչ բան է չենք
զիտեր իրենց հետ կը փառաւորուինք եւ սաՀման կը
դնենք մեզ Սքեռնաւարի լուսած շնորհիկ հապա երկինք
հոնքը զայն: Տօնախումբի օր'արարում չը կեցաւ իր, ամեն
մարդ ուրանայ կ'երգէ, պոտանք ուրեմն մենք ալ ամե-
նուն հետ, — ապրիլ, բիւր ապրիլ Ֆուտա հայտնէր Բա-
շան...:

Առկէ դատ' անհնարին է հիմայ լիօրէն քննութիւն
ընել առանց զէպքերը յիշելու, եւ զէպքերը յիշել նորէն
կիրքեր շարժելու պիտի նմանի: Ա՛յ կիրք շարժել կ'ու-
ղենք եւ ա՛յ սիրտ: Մեր բուն նպատակն է միտքերը շար-
ժել եւ դանձր կեղծիքներու սաՀմանէն դուրս հանել...:
Երբ միտքերը կը շարժին՝ բազմութիւն մը միշտ ճամ-
բայ կը գտնէ ու կը քայլ զէպի չլուսաւորութիւն, երբեմն
սաՀմաններու վրայէն ցաթ կեւով...:

Հասարակութիւնը կը ներէ ուրեմն եթէ լուսութիւն
կը սրահենք եւ մեկնութիւն ապրի հրաւերքը կը մեր-
ժենք Ֆուտա խաճեմ Բաշային առջեւ խանարհելով: Չե-
ւեղէն ետքը կատարին արժէքը հարցընելու չէ հապա
չառով կարելու եւ հաղնելու է զայն որ մերկ անդամ-
ները ծածկուին եւ հեղնատներէն ծաղրի կէտ չըլլան:
Վարպետ արհեստաւորը երեւելի բան կրնայ չինել զոյգն
գործիւով, ամենէ ընտիր գործին ազէտ բանաւորի մը
ձեռք չը կրնար հրաշակերտ մը դուրս տալ:

Մեղի համար կարգ դնելու իղձը եղած կարգա-
գրութենէն աւելի կ'արժէ, վասնզի անկերեւ ցոյց կը
տայ տեսնել ուղղին որ Պոլսի հասարակութեան գոնէ
մէկ մասը կամքի հնազանդելու ստակումունի եւ կ'ուզէ
միայն օրէնքի հնազանդիլ: Օրէնքի հնազանդիլ լուսա-
ւորելու հիմնաւոր թէութիւններէ մէկն է, բայց օրէնք
կայ եւ օրէնք: Բոլոր տիեղերքը օրէնքի կը հնազանդի,
օրէնքով կը յայտնուի եւ օրէնքէ դուրս հոգեւոր կամ
անհոգի նիւթ մը չը կրնար երեւակայուիլ: Վարդու շի-
նած օրէնքը, որ բնութեան օրէնքին ներհակ է ա՛յ տե-
ւութիւն տնի եւ ա՛յ բարի հետեւութիւն...:

Այս իղձը եւ անկէ եղած շարժումը գովելի են ու-
րեմն, ինչպէս եւ տեղի սրտի զգայութիւն սեպուին
քանիք միտքի (բէզոն) արդիւնք: Բայց ամեն ժողովուրդի
մէջ սիրտը միտքէ կամ խարհարող տառ չը բախէ, եւ
այս կեւալով կը մեկնուի զէպքերու անտայց քայլը որ

այնքան զարմանք կը տայ անփորձ մարդերու: Այս ալ լինութեան օրէնքն յորմար երեւոյթ մ'է, վասն զի մարդ կ'զգայ խորհելէն առաջ եւ խորհարկէն ետքը միայն իր զգայութիւնը կը փոփոխուի...:

Երբ Հոյերը խորհել սկսին այսինքն փիլիսոփայութիւն մ'ունենան, այն տաւն կը համոզուին որ պատմութեան զէպքերն ալ օրէնք ունին եւ այս օրէնքին զէմ տաճման գնել զեալին երկու եզրերու վրայ թաղթէ պատուար շինելու քանցք մը կրնայ սեպուիլ...: Ժողովուրդ մը տաւն սաճմանն ստաճ հայրենիքի սաճման պէտք է որ գտնէ, եւ մենք զեւ հայրենիք չունինք...:

Սրտին կամ բնական զրդումին զսճութիւն տալէ ետեւ, Պօլսի հասարակութիւնը լաւ կ'ընէ ուրեմն քիչ մ'ալ միտքով կարգադրուիլ եւ տօնական անախտութիւնը մէկի ձգելով լաւն գործ տեսնել եթէ յիրտի կ'աղէ որ իր շարժումը ուրիշ քաղաքներու հաղորդուի եւ իր օրինակը ծառայէ լուսաւորութեան...: Ազգ մը ինքնովին չը կրնար լուսաւորուիլ, ինչպէս մարդ մը ինք իրեն չը բաւեր: Ազգերը մարդկութեան հետ ունին այն յարաբերութիւնը որ մարդ ունի իր ազգին հետ: Ժողովուրդի մը լուսաւորութիւնը հարկաւ կապուած է ուրեմն բնականորէն լուսաւորութեան այսինքն մարդկութեան հետ: Լուսաւորութիւնը ուրեմն երկու նպատակ ունի, — մտանդորին եւ բնականորէն շարժմանը եւ ազգերու կամ ուրիշ բոլոր բանք հայրենիքի այսինքն տաճմանուար երկրի ու երկրապետի ոգւաւոր:

Պօլսի հասարակութիւնը լաւ կ'ընէ միշտ զայս յիշել եւ իր վրայէն թօթուել այն անհեթեթ կիրքերը որոնք օտարին համար կ'զգայ եւ սրանցմով երբեմն կը պարծի կարգէ գործութիւնը եւս թիւնով:

Եթէ Պօլսի հասարակութիւնը զգուշօրէն վարուի, եթէ իր շարժումը սաճմանէ եւ եթէ անհիմն խորհուրդները իր մտքէ փարսաւ, կրնայ աշխատել իրմէ ետք մնացած աղբայններու վրայը բանալ, իրմէ յառաջագէմ բազմութիւնէ մը կամ վաքը խումբէ մը նոր շարժում մը եւս ընդունիլ եւ ազգութեան բազմանիւ մեքենային կանոնաւորապէս շարժելուն օգնել: Երբեք ազգ մը մէկ գօրծութիւնով չը շարժիր եւ երբեք մէկանիւ չը բաւեր կիրքերով շարժում մեքենայի մը...:

Իսկ եթէ Պօլսի հասարակութեան կամքն է զայմէի պէս սաճմանի թաղթ մը հաստատել եւ Ֆրանս Ասեմ Բաշային կնիքը վրան դարնել տալով զայն անցնել քաղաքէ քաղաք, իսկ եթէ կ'աղէ իր բոլոր միտքիւնը (վասն զի յայտնի բնաւ որ ժողովին ունի) ամալ կոխներով կամ վերիվերոյ ետանգով վառնել, հիմակընէ կը գուշակենք գտն հետեւութիւններ ազգին համար, եւ մեծ ամօթ մնայաբազարի բնականորէն օրոնք կը յազուին, կը խոսովին ոչ տեղի բարօրութիւն զանելու համար հասարակութեան յայդ եւ պառակտումը իրենց ոտքեայ սփօրութիւն եղած են...: Քսան տարի է որ այս ալեկածումը, երբեմն ծանր երբեմն թեթեւ, հայ միտքը կը վրդովէ եւ կ'արգիլէ որ յզանայ ու բան մը ծնանի...:

Կարդ կանոն մեծ արժէք հանին եթէ անկարելի է

համոզում տալ, եւ համոզելու համար պէտք է որ զինքը օրինակ ընծայէ կամ արդիւնք երեւան հանէ: Պէտք է որ համարձակի լակու միտ քաղաքներուն: «Նայէ՛ ինչպէս կը վարուիմ, այնպէս վարուէ՛:» Պէտք է որ լաւ: «Նայէ՛ ինչպէս կը խօսիմ այնպէս վարուէ՛:»

Ծառի մը կանոնը տեղեւը զոտարթ տեսք մ'է, բայց իր պատշաճ միայն սիրելի բնէ կը տայ, եւ սիրելի կ'ընէ վասնզի տաւն մարդ համը տանելու վայրկեան վայելէր մը կ'զգայ...:

Պօլսի հասարակութիւնը սաճմանուար քաղաք տանելու տաւն պէտք է որ յիշէ նաեւ թէ՛ օտար հոգի վրայ կ'ապրէ, վատարանգի բազմութիւն մ'է ու կը հնազանդի միտպետի մը որ անստանաւ կամք ունի եւ որ կ'իշխէ կրօնքով ու սերունդով տարրեր շատ ազգերու վրայ...:

Պէտք է որ մտածէ երբեմն թէ՛ օտարին օղբ կը ծծէ օտարին հոյը կ'ուտէ եւ օտարին զգեստը կը հագնի: Օրեւանի կարօտութիւն ունի եւ ոչ օտարաբէ քաղաք վրայ շինումը պարտաւ, վասնզի այն շէնքը տօթեայ տօթէն մ'է եւ ոչ հայրենի տուն...: Յետին սամիկը անգամ վարձու բնում տաւն մէջ այնպէս չը տեղաւորուի ինչպէս իր շինելիք հիւղին մէջ...:

Պէտք է որ չը մտնայ թէ՛ տաւն կարգի կանոնի հոյի ազատութիւն եւ իրաւանք են, եւ թէ՛ ինքը Պօլսի մէջ արածութիւնն ուրիշ բան չունի: Հին թիւրք մը կրնայ նոր թիւրքի մը զրոյշման վրայ իր զրոյշմը գնել եւ զրոյշումը բարձրովն անընթեանի բնել...:

Կայր վատահոթութիւնը կրնայ վերադառնալ անել համբայ մը տանիլ զինքը եւ անախտութիւնը նոր խոր (1) մը եւս պատրաստել: Վասնզի արածութիւնը տապալը պարտութիւն ունի զայն եւս տանուլ ստանց մէկ մը անկում եւս երբեք...: Բարձրովն թող տարու է ուրեմն թեթեւ շարժումները ու թրթուրի անպատշաճութիւնը սրպակի սրածած արածութիւնը վառնել մէջ չիցայ ու տեղաւորութիւնը զայն տալիք չը բանէ թեւ տեղի երկնայնիւր, մտար մէջ գնելու եւ անուղղակի, անարար գրգռում որ իր արգիլելու...:

Նախատինք չէ բնաւ լակել թէ՛ Թիւրքիայի մէջ Կարապի ապստամբութիւն չը կայ եւ բոլոր սկրտութեան շէնքը ուրիշ զրոյշման մը վրայ հիմնում կը պաշտի:

Սոսոյց է որ տանդութիւնը եւ բարքը խոսելու եւ ժողովելու իրաւանքը կը տան հպտաակ ազգերու: Բայց այս ալ մեծ վատահոթութիւն չը յայտնէր զիտալի մը, վասնզի արձակ իշխանին կամքը կրնայ մէկ հարուածով խորխուր թաւրը փլել եւ տաւն բան ապակի նոր հրամաններու հասնաքով: Այն տաւն երկու բան կը մընայ բնէլ հարստակներու. — սղաղուի կամ զէնքի երթալ, որ լակ է Ժ. Ժ. Բոսային գրութիւնը իրօք կատարել: Ժ. Ժ. Բոսայի գրութիւնը, Կարապի մէջ, այսօր արժէք չունի եւ Ասիայի մէջ հիմնովին անգործազգի է, վասնզի հասարակ պարագ մը կատարելու յաճարու-

(1) Désillusion.

թիւն չը կայ թո՛ղ թէ արեւն թափելու պարտքը որ յե-
տին եւ նուիրական դո՛ւ մը կրնայ սեպուիլ: Ար մնայ ու-
րեմն խոնարհիլ լուծին ներքեւ եւ զույգ սուքի սակ եր-
թալ: Բնորդիլ է, կարծենք, մնալ ինչպէս ենք քիչ մը
ծոկով եւ յոյժ սպասելով որ ղէպքերը կամ միտքը
մեզ ուղղութիւն տան եւ կռթնելու կէտ մը պատրաստեն:

Ասկէ կը հեռուի թէ՛ ազատութեան կամ իրաւուն-
քի կիրառութիւնը ուրիշներու կամքէ կը կախուի եւ ո՛չ
անբնականորէն օրէնքէ մը: Բայց իրաւունքի բռնն էս-
թիւնն է կամքէ կամ բարքէ չը կախուիլ Հապա մարդու
անկեղծելի կնիքը կամ յատկութիւնը սեպուիլ, վստահ
իրաւունքին էսթիւնը մարդու իսկ էսթիւնն է:

Նրեւակոյցիլ թէ Պօլսի կամ ուրիշ քաղքի մէջ այսպի-
սի իրաւունք մը կը գտնուի եւ ի հարկին կը դարձադրուի,
կամաւ խաբուիլ ուղերու կը նմանի: Ուսմանեան թուրը
տղգութիւններու էսթիւնը խախտելէն ետեւ՝ մասնա-
ւորի էսթիւնը ազատ չը թողուց որ մարդ կնիք, իրա-
ւունք բնառէ եւ անով վարուի Հրապարակի վրայ: Նրբ
բողմութիւն մը արտօնութենէ մը գուրկ է, մասնաւոր
այն արտօնութեան տէր չը կրնար բռնել: Արիշ բռնով
մեկնենք մեր միտքը. երբ վիզը լուծի ներքեւ կը պը-
կուի, անպատկերը մարմինէն տեղի ազատ չեն կրնար
համարուիլ նո՛ւ եւ բիրտ վիզի մը համար...»

Պօլսի հասարակութիւնը լաւ կ'ընէ ուրեմն, կը կրկի-
նենք, իր վիճակին պարագայները միտքէն չը հանել,
ինքնօրէնութիւնը չը ծախել ուրիշներուն, եղած թոյլ-
տուութենէն օգուտ քաղել եւ սրբան կարելի է բան ար-
դիւնատրել պատաշտ կամ մեծ մեծ բրդով մարդերը
սպիւնի սիւրբութիւնով հաւատալով: Հոն է փրկութիւնը
եւ հեռեւորակէն հոն նստեալ տարազայ լուսաւորութիւնը
որուն կայծը անգամ չ'է ինկած արեւելեայ միտքերու
մէջ: Ատոյգ է որ քան, երեսուն տարի, ի վեր արշալոյս
մը կ'աւանդուի Հրապարակաւ, բայց սրով հեռու տակա-
ւին ըզձալի օրը չը ծաղեցաւ եւ իր անունը միայն հասած
թերթի մը վրայ կը տեսնուի, ըսել է թէ իր նշոյլը սոս
է եւ յոյս անգամ չը տրուի բերել թող թէ լոյս: Ար հրաւի-
րենք, մանաւանդ թէ կ'աղերսենք ճշմարիտ հայրենա-
սերները լոյսը չը բնառել երբեք չ'իտիլ մէջ եւ յոյսը
անարտօնութեան. փոթորիկը սեւ ամպեր կը բերէ եւ
վստահութիւնը՝ թէ չ'ուր թէ ո՛չ, յառաջատուութիւն:
Աւելի լաւ կ'ընեն լուիկ հայրենիքին ակտոր հերկել սուրբ
հունտեր սերմանելով, որ առատ հունձ պատրաստուի.
յստի ի ստան անկեղծ որ բարի ծառեր երեսուն փուն:
Թո՛ղ յիշեն Նաթանիէլի այն ստակը ուր ծերունին կ'ըսէ
ժիծազկատ երխտասարգներու. «Թոսերուս թոսերը ինձ
կը պարտաւորուին այս ծառերու ստուէրը:» (1)

Ինչ հարկ է պատալ եւ օղը ծեծել, ինչ բանի կը ծա-
ռայէ բերան խղի երբ միտքերը դատարկ են եւ երբ
տունը մնայ չը կայ... Քրիստոնեայի մը համար եթէ չա-
տախտութիւնը հեթանոսութիւն է, գրախտութիւնը

անկեղծ տղաւորներու տոջ եւ, մասնաւորեան ծանրու-
թիւն ունի, եւ անկեղծ յոյս կը տայ որ սիրտերը փա-
ռաւորուի կ'ուղեն եւ ո՛չ հասարակութեան շահուն նու-
իրիլ...:

Ար հարցնենք, ինչ կ'ըլլան քու, նորագութիւն,
օրէնք, կարգ եւ այլն եւ այլն, եթէ այսուհետեւ ժողով-
ւի անհնարին ըլլայ քանի մը զեւթեղներու պատճառով:
Ինչ կ'ըլլայ իրաւունքը եթէ վստահ տէրութիւնը հրաման
հանէ որ տաս, քան մարդէ տեղի լողկայցած հաւաքու-
մը աղօթիկներու դատուի եւ ղէնքով կամ բանի ցրուի...:
Եթէ ամեն եղած կարգ եւ ըլլալիք կարգադրութիւն
չ'են անհետիր չուտով եւ առնալուստի պէս առանց զիջիլ
չեն թողար Պօլսի հասարակութիւնը...:

Չը հաւատարմը թո՛ղ քննէ բռնաւորութեան ընթաց-
քը պատմութեան մէջ եւ Ասիայի ուրիշ տղերու քով ու
կը տեսնէ, կը համոզուի որ մեր ենթագրութիւնը այն-
քան անհիմն չ'է որքան կ'երեւի թեթեւ միտքերու...:
Ար լուենք վստահ զի, ինչպէս ըսինք, այս խնդիրին քննա-
թիւնը հիմնայ անարատէ՛ կը թուի մեզ: Յօդուած մը միշտ
սահման ունի եւ այսպիսի խնդիր մը գրեթէ անսարս
կրնայ սեպուիլ: Նրբ ժողովուրդ մը կը յաղուի, ինչ եւ
իցէ առիթով եւ հովով, իր տեղի տեղը չը կրնար գը-
նել երբեք: Եթէ ուժ չ'ունի առաջ երթալու, նոր բակի
մը մէջ կը տեղաւորուի, հիւանդի պէս ուրիշ անկողին
կը խնդրէ երեւակայելով թէ նոր ծածկոյթի տակ հի-
ւանդութիւնը ու վիշտերը տրուի կորուստն...: Պառնիր
տեսիլ դարմանը ուրիշ տեղ է եւ մանաւանդ ուրիշ
ձեռք...:

Ար լուենք ուրեմն եւ եղածը կ'ընգունինք. ինչ հարկ
է խախտել երբ ղէպքերը չ'են ուղեր լուի եւ ամեն օր մեր
բաժնեկրուն իրաւունք կը տան: Արեւիլ է թէ մեր այս
երկաւ խօսքն ալ ծուռ մեկնութիւն եւ չը հասկըցուն
բը-
նաւ: Հոգ չ'է: Հայրենիքին շահը կ'ուղեր որ գոնէ՛ այս
երկաւ խօսքը գրեթէ եւ վստահի զանգակը մեղմիկ հը-
շենք...: Ինչ որ չ'ենք ըսել, չ'ենք ազեր ըսելու կամ
չ'ենք կրնար ըսելու գուշակութեան կը թողունք...:
Քաղքին կը թուի ինչը կէս բերնով կը սովորուի:

Պօլսի հասարակութիւնը այնքան կուսելէ եւ վը-
ղովուելէ ետեւ, հորին Վսեմութեան Պատաւ Բաշային
ստորագրութիւնովը գոհ կ'ըլլայ եւ երախտագիտու-
թիւն կը քարոզէ: Գովելի համեմատութիւն: «Բաղում՝
աշխատեցար եւ կալար... դրոշմ մի:» Պօլսի հասարա-
կութիւնը հորին Վսեմութեան բժիշկը իրեն գլուխ
կ'ընտրի եւ գեւ չը շինուած առեւանդի պէտ կը ղնէ զին-
քը անշուշտ գլխաւ ցաւէ աղաւալու եւ բոլորովին առող-
ջութիւն գտնելու միտքով: Աւելի գովելի հեռատեսու-
թիւն: Եթէ բժշկութիւնը քիչ անգամ կը բուժէ, ըստ
դիտան մը, երբեմն ցաւերը կը մեղմի եւ շատ անգամ
սիրտերը կը մխիթարէ: Մեր կրած սրտին այս մխիթա-
րանքը կը պակսէ: Պօլսի հասարակութիւնը տուտ
գոյն, շնորհակալ ենք մեծապէս:

Հորին Վսեմութեան Պատաւ ու չ'իմ Բաշան Օսմանեան
պետութեան, որ սահման չ'ունի, երեւելի տիրութիւն-

(1) Mes arrière-neveux me devront cet ombrage.

անձերու բերնով կը յայտնէ իր քաղաքացին էութիւնը:

Պ. Թիէր ստալ տարի լսելէ ետեւ այնպիսի ոգիով եւ վաեմութեամբ խօսիլ սկսաւ, որ թշնամի ու բարեկամ իր վրայ մտա խածին ինչպէս կ'ըսէ սամիկը:

Ամառս Վին Օրէնադիր ժողովի գահապետը, Պարսն զաքս տը Սօրնի, Ազերձը Թիւլլըրի պախար տարաւ եւ սովորական հանդեսէն ետեւ հարին Վեհախառութիւնը Ազերձին պատասխան բրաւ հետազոյ կերպով:

« Պարսն Գահապետ,

« Ազերձը որ ինձ Օրէնադիր ժողովին հաւանութիւնը կը բերէ, խորին կերպով սիրտիս բերկրութիւն կը տայ: Օրէնադիրներու ընտրութեան վաւերամիտ եւ Ուզերձին վրայ կատարուած վէճերը կրկար ու հիմնաւոր եղան, եւ թէպէտ գործերը այս սովորով կրեք սովաւ եւ մնային սակայն այս վէճերը անօգուտ չ'են կրնար սեպուիլ: Եւ յիշատի. ինչ են այս վէճերու յետին արդիւնքները: Հասի այն բամբաստութիւնները, որոնք վարդապետութեամբ տարածուելէն, անհետ եղան. երկրորդ՝ Տէրութեան քաղաքականութիւնը աւելի լաւ գոտամ գտաւ. երրորդ՝ աւելի նախարարութեւ խիտ մեծ մաս մը (մամօրիթէ) կողմակցաւ մեր հիմնադրութիւնները հաստատուն պահելու համար:

« Ահա՛ մեծ բարեփոխի գործնաբանք բերինք. վառն դիւանքաւն ազգի ազգի պետութիւններու անօգուտ փորձը ընելէն ետեւ, մեր հայրենիքի ստալին հարկաւարութիւնն է անվրդովութիւնը: Հազի մը վրայ, որ պնդութիւն չ'ունի եւ որ միշտ տակաւ վրայ կը խառնուի, տեսաւ որ բան մը հիմնել անկարելի է:

« Արդարեւ ինչ է տեսածնիս վախճան տարիքի վեր: Տեսնեք որ տղատութիւնը, քաղաքական կողմերու ձեռք, կարծանաւի զէնքի տրիշ բան չէ եղած, ուսկէ անդուլ օրօրումներ կը ծագէին. ոսկէ կը հետեւէր նաեւ որ, կարգ ըստ կազմէ, իշխանութիւնը կը գրաւէր աղտաւթեան հերքեւեւ աղտաւթիւնը կը գրաւէր անիշխանութեան տակ: — Այստեղ հետեւ այսպէս չը պիտի բուլայ, եւ վերջին տարիներու օրինակը փաստով կը հաստատուէ թէ հնարին է աղտաւթիւնը իշխանութեան հետ հաշտեցնել, եւ թէ՛ այս երկու սկզբունքը իրարաւ հետ աճեալն անհաշտ չ'են որքան երեւցաւ երկուր տակն շատ մարդերու:

« Աստղապետ բերրի զարգացումը փորձի պատգէ, եւ իրեն շատ քայլ առնել տալու համար անիրաւ եւ

սխալմայով յարձակումներ հարկաւոր չ'են հապա օրօրապէս միտքի Տէրութեան եւ մեծ մասին հետ որ հայրենիքի սեղով կը վառուի եւ որ քաղմութեան աշույն սեղէն չը մարտիր բնաւ:

« Ապտահնք տրեմն որ միարտնութիւնը եւ ժամանակը կա'րելի եղած քաղաքութիւնները տան. թող տրտակուն (չիմերիք) բաւութիւն մը գտնելու պատիր յայտը վառնգի մէջ չը գնէ միշտ ներկայ բարութիւնը գորն որ սիրտով եւ միտքով հաստատուելու կ'աշխատինք մէկտեղ: Երկուքնիս ալ մեր իրաւունքը պահենք, դուք, Տէրութեան քայլը լաւատարկութեւ եւ իր բրածը գննելով ու եւ, ձեռնարկութիւն ընելով այն տակն բաներու, որոնք հաշտեալ են Կրանայի մեծութեան եւ բարօրութեան: »

Այլեւնապէս իրաւունք չ'ունի սա այժմ քաղաքացին ինքիւնեւրա զրապիլ եւ հետեւապէս հարին Վեհախառութեան խօսքերու ծանրութիւնը քննել: Աւտա իր բոլոր աշարդութիւնը կ'ամփոփէ քանի մը տղերու վրայ որոնք, կարծենք, Այլեւնապէս պատիւ կ'ընեն: Ատապիւ չէինք գահապետներ Ազգային տնտէս յաղտածը կը շարունակէ եւ կըր մէկ տմիտ տաւջ գոյն կը գրէինք թէ՛ հարին Վեհախառութիւնը մեր քանի մը տղերու հաստատութիւն պիտի տայ իր ագնիւ խօսքերով (1): Պիւլի հասարակութիւնը կը հրաւիրէինք որ ըստ չ'վաթիմէ չը բնաւ եւ իր ալեկածումներու վերջ գնէ, որպէս զի հայաւ միտքը բան մը տրտալըրու. ժամանակ գտնէ: հարին Վեհախառութիւնը նայն յարգորք կ'ազգէ Օրէնադիր ժողովի անդամներու եւ դոյն մեզմէ աւելի յոյս տան որ իր յաւթի խօսքերը ապտամներու վրայ չը պիտի իյնան:

Ա. Ո.

ՄԱՆՐ ԿՈՒՐԵՐ

— Օրապիր մը հետեւեալ տեղեկութիւնները կը հրատարակէ.

Երկրի բոլոր բնակիչներուն թիւն է 1,288 միլիան Այս թիւէն 369ը կաթիլատան սերունդին կը վերաբերի. 352 միլիանը մանկուի սերունդին, 190 միլիանը հնգիկ-ստեղծիկան սերունդին եւ 176 միլիանը միւլէկ սերունդին: Այլ եւ այլ տաճմերը 3,730 լեզա կը խօսին եւ հազար տարբեր գաւառութիւն տնին:

(1) Ce n'est pas sur un terrain sans consistance et toujours remué qu'on peut fonder quelque chose de durable.

Մէկ տարւոյն մէջ 333,333,333 մարդ կը մեռնի որ ըսել է որ 91,554 ժամը 3,730, բազմեց 60 հոգի եւ մահը բազմէ 1 հոգի. որ ըսել է նաեւ թէ մեր սիրտի տակն մէկ բախումը մէկ մեռելի կը պատասխանէ: Նոյնպէս թիւը գրեթէ նոյն համեմատութիւնը ունի:

Կեանքի միջին տեսութիւնը երաւոյն երեք տարի է: Մէկ քառորդը կը մեռնի եօթը տարւոյն, ստացւել է կէսը 17 տարւոյն, առաջ: Հազար մարդէն մէկը մինչեւ հարիւր տարի կրնայ հասնիլ: Հինգ հարիւրէն մէկը մինչեւ իննսուն եւ հարիւրէն մէկը մինչեւ վաթսուն: Կարգաւ մարդերը չը կարգաւածներէ տակի կ'ապրին: Բարձր հասակով եւ կազմով մարդը տակի բախաւ ունի երկար ապրելու: Հազարէն 65ր միայն կը կարգաւին եւ հարսնիքները մանաւանդ զեկամբեր եւ յունիս սովորներու մէջ սակայ կը տեսնուին:

Պարուն տակն ծնած դուստները բնականաբար տակի տնով եւ տնով կ'ըլլան: Նոյնպէս եւ մահը սակայ զիշեր տակն կը պատահին: Երկրի բնակներէն միայն տիւրքացի մասը պատերազմի կամ զէնք կրելու արհեստին կը ծառայէ: Երկար ապրելու վրայ մեծ ազդեցութիւն ունի ամէն մարդու արհեստը, զոր օրինակ, հազարի մը վրայ հաշուելով, քահանաներու համար կը դանտի 42, հազարածներու համար 40, խանութպաններու եւ բանտարներու համար 33, զինուորներու համար 32, պաշտօնեայներու համար 32, փաստաբաններու համար 29, վարժապետներու համար 27 եւ բժիշկներու համար 24. ինչպէս կ'երեւի կեանքը պաշտպանողները ամենէն առաջ կեանքէ կը զրկուին:

Երկրի վրայ 33% միւսն զբաղակցայ կը գտնուին, 5 միլիոն հրեայ, 600 միլիոն այլ եւ այլ կրօնքէ, 160 մահմեդական եւ 200 միլիոն կոտակալ: 170 միլիոն քաթոլիկ կը հաշուի, 76 միլիոն հերձուածք եւ 80 միլիոն բրոթիստ:

— Հանդէսի մը մէջ կը գտնենք հետաքայ թիւերը որոնք Ֆրանսայի ժողովարդին բազմութիւնը կը յայտնեն դարստ այլ եւ այլ տակն: Այս թիւերը պաշտօնի հրատարակումներու մէջ կը գտնուին:

1801ին Ֆրանսա ունէր 27,349,003 բնակիչ. 1806ին 26,107,425. 1821ին 30,461,875. 1830ին 32,569,223. 1836ին 33,540,910. 1841ին 34,240,178. 1846ին 35,400,486. 1851ին 35,783,039. 1856ին 36,039,364. 1861ին Նիւ եւ Սալուա նահանգները մէջ տանելով, 37,386,313, կամ 36,717,254 հին 86 նահանգները միայն հաշուելով:

1801էն մինչեւ 1816ը աճումը եղած է 86 նահանգներուն համար 9,368,251 որ ըսել է 34,2 0/0:

Բնակներու թիւը կրկնապատկուելու համար հաշուելն որ 122 տարի պէտք է:

— Բարիկէ հիւանդատուներու տնտեսութիւնը հարիւր հազար հիւանդի դարման եւ հարիւր հազար արհեստի օգնութիւն ըրեր է 1863ին: Տեսերկու հազար ծեր. հաշմ եւ ինչ պատապարտ եւ ստան եւ չորս հազար մանկաւ, լքած կամ օրր, խնամեալ է:

Այս տնտեսութիւնը կը ծախսէ ամեն տարի հինգ միլիոն հիւանդատուներու համար, չորս աւելի միլիոն հիւանդի օթեւաններու համար, երկուք աւելի միլիոն արհեստներու եւ չորս միլիոն ազգասներու համար:

1804էն մինչեւ 1813ը այս տնտեսութիւնը ինը միլիոն ֆրանքէն աւելի եկամուտ է ունէր. այսօր եկամուտը գրեթէ քսան միլիոն ֆրանքի կը հասնի: Տնտեսութիւնը իր նպատակի հասնելու համար կը գործածէ 752 բժիշկ, վերարդժ եւ այլն. 500 մարապետ եւ 3,000 ազգի ազգի սպասաւորներ:

Այն տնտեսներուն միայն օգնութիւն կը արտի որոնք երկու տարիէ ի վեր Բարիկէ կը բնակին:

— Անգղիայի ծովային բոստան 96, չափնաւ. ունի որոնք 140,006 թօնելաթա կը քաշեն եւ կը ներկայացընեն 36,000 հազար ձիւ գորութիւն: Ամենէ մեծ չափնաւ է Սթորիս որ Ֆիննարտ ընկերութեան ձեռքով Նեվ-Կորթի երթ եւեկը կը կատարէ: 3,800 թօնելաթա կը քաշէ եւ հազար ձիւ գորութիւն ունի:

Ամենէ փոքր չափնաւն է Վիլիյ Լաւաժը 309 թօնելաթա կը 128 ձիւ գորութիւնով. Օսթանտէ մինչեւ Տուվըր կ'երթ եւեկէ եւ իր արագութիւնը կարգէ զորս կը սեպուի:

Այս 96 չափնաւներու վրայ 8,000 նաւատի կ'աշխատին տասնչ հաշուելու Բոսթ օֆֆիսի 33 պաշտօնատուրները:

Իսկ Անգղիայի բոլոր նաւերու թիւը կը հասնի մինչեւ 28,440 որոնք հինգ միլիոն թօնելաթա կը քաշեն եւ ունին 228,000 մարդ եւ փոքր նաւատի: Անգղիայի այլ եւ այլ փաստաբանութիւնները 10,950 նաւ կը գործածեն որոնք մէկ միլիոն հարիւր հազար թօնելաթա կը քաշեն եւ ունին 76,000 նաւատի: Ընդ ամենը 39,000 նաւ, վեց միլիոն տակի թօնելաթայով եւ 305,000 մարդով:

Ֆրանսա ունի միայն 15,000 տապաւնաւոր նաւ եւ 330 չափնաւ. իր ամեն նաւատիներուն թիւը հազար թէ հարիւր հազարի կը հասնի:

— Քալիֆօրնիայի բնակներէ մէկը հետաքայ կերպը հարիւր է պաղարեք ծառերը ստեղծելու համար: Հին շաւանի մը կտարը երկու երեք անգամ ծառին բոյրացիքը կը փաթթէ եւ երկու ծայրը աւաղանի մը մէջ կը խօթէ: Աւաղանը միշտ ջուրով լի եւ քիչ մը վեր գրածով պիտի ըլլայ որպէս զի աւաղամը կանանաւոր կերպով գործադրուի: Օրագիր մը կը հաստատէ թէ այս կերպը ծառերը ազատ կը պոչէ նաեւ վնասները սրբերէ:

— Հետաքայքի մարդ մը չը գիտնար ինչպէս տակն անցնել սկեր է մի տա մի հաշուել թէ որքան տեսել, խմելու եւ գրտնելու խնամ իր Պատթիլէ մինչեւ Մապըլէն ըստած եկեղեցին:

Պատեր է,

Հարիւր չորս խոֆէ,

Պատսուն եւ չորս զինեւտուն,

Երեսուն եւ ինը խոհատուն,

Տասն եւ մէկ թասար,

Երեք օրացիրներու թանգարան:

Նշանակել է որ օրացիրներու երկու կողմը հաստարածութիւն չունին այս մասին: Չոյզ թիւերու կողմը վաթսուն եւ ութ խաչով, ունի եւ անոցոյ թիւերու կողմը երսուն եւ վեց միայն:

— Շատ մարդ կը գտնուի երկաթուղիներու վրայ եղած դիպուածներէ եւ չոյզին նոյնք տալով կ'աւանդուի ձիէ կառքերը: Օրացիր մը այս տեսակ մարդերու խրատ տալու համար հետագայ թիւերը կը հրատարակէ: Բարբ ֆրանսացի ուղիներու վրայ հանգիպած զեպքերը,

1802ին, 165 մեռած եւ 316 վիրատու:

1821ին, 245 մեռած եւ 538 վիրատու:

1834ին, 128 մեռած եւ 290 վիրատու:

1840ին, 204 մեռած եւ 339 վիրատու:

Միւս տարիները, քառասուն տարւան շար մը տանելով, միջին թիւով կը տան 96 մեռած եւ 220 վիրատու: Եւ թիւ հարիւր 46,000 ճամբորդի վրայ:

Երկաթուղիները սրտնեքամէն տարի տանն են ինքնին համարող կը կրնն, իրարու վրայ հաշուելով տակէ նուազ զեպքերու տեղի կը տան, բոլոր աւելի կը բամբաստեն: Վասն զի հնաթիւնն բարեկամները անցեալին կողմը նայելով կը քաշեն զեպ ի մահ:

— Անգղիայի Բառային անտեսութեան ձեռքով զբոս կ'առնէ նամակներուն թիւը վեց հարիւր հինգ միլիոնի հասնի է անցեալ տարի: Մարդու գլուխ հաշուելով կը գտնուի Անգղիայի համար 23, Արաւիայի համար 19 եւ Իրանի համար 9: Նոյն անտեսութեանը բաշխել է նաեւ եօթանասուն երեք միլիոն լրացիր, տանն եւ չորս միլիոն զբոս ծրար: Վհարեր է տանն եւ հինգ միլիոն լրացիր մեռած թէ Անգղիայի եւ թէ վաստակի երկրորդն էր մէջ:

— ժողովուրդի փեկերայ տը լ'անքիմըրի եւ որ լա լիպերի բառած հրատարակութիւնը կ'ընէ Բարիդու Ազգային Գրքատանին մէջ երկու միլիոն տալած գիրք կ'այ, երկու հարիւր հազար ձեռագիր, երեք միլիոն արտակիր, նկար եւ հինգ հարիւր հազարէն աւելի տեղադրութեան ուրաւագիծներ, թուղթեր, աւաքեր եւ այլն: Այս թիւերու մէջ չը հաշուել հնաթիւնն եւ միտայներու թանգարանը:

— Եւրոպայի հերալա լրացիրէն փոխ կ'առնուի հետագայ թիւերը:

Ամերիկայի արտերազմը սկսելէ մինչեւ այսօր հարիւր հազար մեռած եւ չորս հարիւր հազար հաշմ գինուոր կը հաշուի: Կրնայ բաւիլ թէ երկու կողմին կրած ստացած քիկորատուը 500,000,000 տարբէն աւելի է (25 միլիար 545 միլիոն ֆր.) տառաւորի մէջ եղած վնասը կը հասնի մինչեւ 100,000,000 տարբի (500 միլիոնէն աւելի):

Մօֆիթ անուն հրատարակող միայն տանն եւ մէկ միլիոն տարբէն աւելի նաեւ եւ բեռն կ'արժանի: Մամու հրատարակող կը արժանի թէ Մօֆիթի շատ վեր է իր բարձնեալով:

Մէկզի ձգելով գործերու դադարումն ծնած վնասները, միայն արտերազմի ծախքը կը հասնի հինգ հազար միլիոն տարբի, (26 միլիար ֆրանք): Վրայ բերենք մեր կողմէ: Ամերիկայի տէրութիւնը այս տնտեսական դադար համար կարծա չեղաւ փոխ տոնելու Կարպոյնէն...

— Անգղիայի, Արաւիայի, Ալա, ալիւ ձիւրու վրայ մեծ յարգ եւ սէր ունին եւ կարգէ դուրս ստակ կը մսխեն իրենց ախտին համար: Կոր Սթամֆորթի տիտու, ծախու եղած օրը, 754,700 ֆրանք արժէր է: Կրկա տարեկան երկրորդ մը 133,000 ֆրանք, որիչ մը տանն եւ ութ տնտես, 89,000 ֆրանք ծախուի են:

— Մտաւաճողութիւն մէջ խաւովութիւն կայ: Թաղաւորը սպաննել տուեր եւ թաղը յափշտակել է, կ'ընեն: Փառքի սէր՝ որ Էրիկի սէրին կը յաջորդէ: Բոլոր երկէն այս կերպով իր գլուխը փառք կը գտնէ, ինչ ստամբար մեծ գրկումով մը պիտի սուգ առնու: Փաղաւորը ստահմանադրութիւն մը շինել է որտա սալի յօդուած կ'սկսի այսպէս,

ԹԱԳՈՒՆԻՆ ՕՂԻ ԶԳ ՊԵՏԻ ԽՄԷ

Ինչ նախատեսութիւնն այս սահմանում ժողովուրդը կը վախնայ որ իր թաղահին Նոյի պէս գինով չը բռնուի, համեմատութիւնը չը թշտանանէ եւ անտեսութեան նայածքը չը վիրատուի շարք վրայէն նետելով...

— Անգղիայի մէջ 2,116,175 ձի կը հաշուի: Մէկ միլիոն երկու հարիւր հազարը մշակութեան կը գործածուին: Վեց հարիւր հազարը դարդի կամ հիծնելու ձի են ու մնացորդը հասարակի կառքեր կը քաշեն: Հարիւր մինչեւ 1,327,407 կը հասնի եւ մահն տարի գրեթէ 7,000 ձի կ'աւելնայ:

— Անգղիայի մէջ բարրարտութիւնը շատ հեշտ մեծնէ, այնքա զգացութիւններու քով կը տեսնուի: Անգղիա խառնարկ մ'է, հին նախադաշտումներու եւ ողորտ կարծիքներու: Ինչ այսօր գինուր մարտակելու օրէնքը կը գործադրուի եւ զոհեր կ'ընէ: Սրայիները քանի մը գինուոր կը յիշեն արմաք, թեթեւ յանցանքի մը համար, մարտիկ ներքեւ հոյի տուեր են: Չինուոր ձեռնէ Անգղիայի զորքին արտախ չ'ընէր, եւ Անգղիայիներու բարքին վատ բիծը կրնայ սեպուիլ:

Համարտու:

Ա. Թ. Բ. Բ. Է.